

CONSIDERAȚII PRIVIND CHESTIUNEA EMBRIONULUI

DR. DAN PĂSCUȚ *, DR. MAGDA PĂSCUȚ **

"NU EXISTĂ NIMIC MAI JALNIC ȘI MAI NEFAST ÎN LUME DECÂT UN ÎNVĂȚĂTOR,
DIN ORICE DOMENIU AR FI EL, CARE NU ESTE RELIGIOS ȘI CARE NU-ȘI ÎMPLINEȘTE
ÎN FAPTĂ ÎNVĂȚĂTURA PE CARE O POARTĂ ZILNIC ÎN GURĂ. CINE-L VA CREDE?"

ADOLPH KOLPING¹

CUPRINS

Introducere	2
Considerații biologice	6
Considerații filozofice	12
A. Individualitatea embrionului precoce	12
B. Persoana embrionului precoce	13
1. Viziunea "laică"	15
2. Viziunea "personalistă"	17

* Doctor în științe medicale, medic primar obstetrică-ginecologie, director al Spitalului Clinic nr. 5 Obstetrică-Ginecologie Timișoara

** Doctor în științe medicale, medic primar radiolog, conferențiar la Clinica de Radiologie și Imagistică Medicală Timișoara

Lucrare reproducă cu acordul autorilor.

Notele de subsol aparțin Asociației Pro-vita.

¹ Alfred Koplring (1813-1865), teolog german. en.wikipedia.org/wiki/Adolph_Kolping

INTRODUCERE

Chiar dacă urgentele economice ale societății noastre actuale fac să pără inoportune, inutile sau chiar indecente orice discuții despre embrion și persoană, consider că renașterea sensului și a respectului pentru valorile persoanei este un exorcism necesar și un prim pas esențial în restaurarea unei societăți posttotalitare și în edificarea interioară a membrilor săi.

Dacă juriștii, demografii, sociologii, filozofii, teologii și politicienii pot doar să discute despre avort, medicul este cel care îl execută. Atunci când provoacă un avort, ginecologul renunță la caracterul hipocratic al profesiei sale (*"nu voi da nici unei femei un pesar care să provoace avortul"*) pentru a o exercita după conveniențele celor puternici sau după utilitatea socială.

Medicul care acceptă această mutație nu este decât un mercenar sau un funcționar al cărui sens al responsabilității este pervertit. Medicul care execută avortul este desărcinat de funcția sa primordială, aceea de a respecta viața, înainte de a îndeplini "binele".

În diverse spitale, incluzând cele universitare, orice clauză de conștiință a ginecologului care refuză întreruperea sarcinii "la cerere", este adesea interpretată ca o abdicare de la profesia sa, ca un refuz de a servi sau ca o "ciudățenie" a unui sectant.

Fără îndoială că exercitarea medicinei nu este nici neutră, nici inocență și că ea este supusă concepției care inspiră instituțiile juridice și politice ale statului.

Din acest punct de vedere, corpul medical are ce să-și reproșeze cu privire la exercitarea medicinei sub regimul nazist sau la practicile ce au avut loc în spitalele psihiatrice sovietice. De aceea, este indispensabil ca, din timp în timp, corpul medical să procedeze la o reîntoarcere critică aspra sensului activității sale.

În spitalul de obstetrică-ginecologie în care lucrez, o echipă medicală încearcă să salveze viața unui prematur, iar câțiva pași mai încolo, o altă echipă manipulează canula aspiratorului pentru întreruperea unei sarcini. Pe de o parte, personalul medical se ocupă de apărarea vieții, iar pe de altă parte, este artizanul morții unui copil nedorit.

Dacă un copil dorit, într-un anumit stadiu al dezvoltării sale, are dreptul să își continue existența intrauterină și să se nască, deoarece el

reprezintă o valoare pentru mama sa, pentru tatăl sau, cel nedorit este evacuat.

Mama, tatăl sau alt membru al familiei se pot prevala de condiția de adult și de poziția de forță, pentru ca, în mod unilateral, să dea un verdict de recunoaștere sau de nerecunoaștere a valorii ființei intrauterine, adică de viață sau de moarte.

Deci, copilul este admis sau nu să-și continue existența prin referința altuia. Invocarea unui asemenea principiu axiologic este în afara oricărei considerații asupra fazei actuale a existenței. Omul este astfel un "lup" pentru propriul copil, exemplu pe care nici un animal nu îl oferă.

Recomandarea 874 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (1979) stipulează că *"dreptul fiecărui copil la viața, din momentul concepției sale, trebuie recunoscut și guvernele naționale trebuie să accepte obligația de a face totul pentru a permite aplicarea integrală a acestui drept."*

Este paradoxal faptul că, pe de o parte, țările în care avortul a fost liberalizat se angajează să respecte și chiar să protejeze copilul nenăscut, iar pe de altă parte, ele restaurează dreptul de viață și de moarte al lui *pater familias*, abolit progresiv. Mai mult, acest drept este actualmente acordat și mamei, medicului, psihologului, demografului etc.

Avortul nu poate constitui un semn de emancipare a femeii, care, după o expresie celebra și de o vulgaritate studiată, trebuie să devină "stăpâna propriului pântec". Extirparea unui organ bolnav este un lucru, dar extracția unui embrion este cu totul altceva, deoarece este deja prezent *"un altul"*, o nouă existență, distinctă de mama sa, cu un cod genetic original, diferit de cel al celor doi părinți.

De-a lungul timpului, întrebarea referitoare la momentul când începe viața pentru o nouă ființă umană a primit numeroase răspunsuri filozofice, metafizice, embriologice.

În urmă cu peste 20 de secole, Aristotel, susținând avortul eugenic, recomanda provocarea lui *"mai înainte ca embrionul să fi primit viață și simțire"* deoarece *"crima ori nevinovația acestui fapt (a avortului - D.P.) atârnă numai de aceasta condiție, a vieții și a simțirii"*.

Perspectiva avortului în planificarea familială este clar definită în Programul de Acțiune, adoptat de 179 de țări, inclusiv România, al Conferinței Internaționale pentru Populație și Dezvoltare, Cairo, 1994: *"Avortul nu trebuie în nici un caz promovat drept o formă de*

planificare familială" și "trebuie depuse toate eforturile pentru a elimina recurgerea la avort" ...

Dacă până acum trei decenii considerațiile și dezbaterile privind viața embrionului uman s-au desfășurat mereu în cadrul "pozițiilor" angajate de diverși interlocutori în chestiunea avortului, dezvoltarea tehnologiei de procreație asistată ce comportă risipă de embrioni și posibilitatea manipulării embrionare (criocongelare, selecție embrionară, clonație etc.), a prilejuit reluarea discuțiilor în scopul precizării statutului ontologic, biologic și juridic al embrionului precoce (pâna la nidație).

Atât timp cât avortul "la cerere" este disponibil, discuțiile privind fecundația *in vitro* par derizorii și chiar indecente, mai ales dacă se ține seama de faptul că reproducerea asistată are un solid suport terapeutic, acela al obținerii sarcinilor natural imposibile, spre bucuria cuplurilor ce își doresc copii.

Această procreație asistată este acum o realitate și în România, colectivul Clinicii "Bega" din Timișoara, condus de Prof. Dr. I. Munteanu având prioritate națională în acest domeniu.

Personalitatea oului uman a început să se impună marelui public cu ocazia fecundației *in vitro*, ca și cum posibilitatea de a vedea câteva celule dezvoltându-se într-o eprubetă ar autentifica realitatea unei existențe prenatale.

Știința și tehnologia au permis omului controlul procreației, realitate care nu poate să nu declanșeze probleme morale, dacă se împărtășeste ideea că *"etica este recunoașterea limitelor acțiunii umane"*.

Statutul embrionului a fost clar precizat de către Comisia Juridică și a Drepturilor Omului (1986)²: *"Noi știm acum că existența umană începe din momentul oului fecundat"*. Cu toate acestea, gândirea filozofică laică, precum și câțiva teologi catolici, bazându-se pe omnipotența blastomerelor, consideră că noua ființă umană își începe existența într-un moment ulterior fecundației (după ziua a 14-a).

Orice medic are datoria de a cunoaște și a evalua chestiunile etice pe care le traversează actul său medical, iar în acest context, interesul meditației etice asupra chestiunii embrionului este, pentru ginecolog, deosebit de pragmatic, prin responsabilitatea ce și-o asumă față de "actorii" procreației și față de morala deontologică.

² A Adunării Parlamentare a Consiliului Europei.

Încă din 1930, unii ginecologi americani, preocupați de problema embrionului aflat în primele stadii ale dezvoltării sale, au propus termenul "pre-embriion" sau "embriion pre-implantare" pentru perioada de la concepție până la sfârșitul nidației.

Dezbaterea statutului ontologic și juridic al embrionului precoce este argumentul fundamental al bioeticii, disciplină ce a apărut prin anii '60 și care evaluează, după profilul moral operativ, progresele științifice și tehnologia aplicată în domeniul biologic și medical.

Numeroase linii etice confluează și creează așa numitul "politeism" al bioeticii, însă două curente sunt principale: "*laic*" și "*personalist*" (teologic).

Curentul "laic" refuză orice impunere derivată din viziunea religioasă, considerând că totul poate fi supus analizei raționale. Etica promovată este cea "*utilitaristă*" prin maximizarea preferințelor și minimizarea suferințelor umane³. Ea are o orientare evoluționist-reductionistă, considerând că binele este acela care se acorda cu tendința generală a evoluției speciei, în care trebuie ameliorată caracteristica genetică și împiedicată excesiva creștere demografică. În acest context, principiul "*sacralității vieții*" devine relativ, fiind preferat cel de "*calitate a vieții*". Se acceptă astfel, în condiții de certă precizie, suicidul rațional (medical asistat). Etica laică respinge calificarea de persoană embrionului, până nu începe formarea structurii nervoase.

Curentul numit "personalist" nu neagă valoarea rațiunii, dar ea este subordonată existenței divine. El afirmă primatul persoanei și consideră că forța eticii se bazează pe valoarea personală. Admite existența obiectivă a normei morale (morală deontologică). Considerând viața ca un dar divin, etica personalistă promovează principiul "*intangibilității vieții*", extins și la embrion. Individul este liber în contextul datoriei. Apare, deci, principiul responsabilității, ce trebuie să se manifeste și față de animale și ambient, ca bunuri încredințate custodiei omului.

³ Utilitarismul sau pragmatismul are la bază filosofia empiristă a școlii anglo-saxone (John Stuart Mill) și urmărește obținerea maximumului de fericire - înțelesă ca bunăstare economică și materială - cu minimum de suferință. Etica utilitaristă este o etică a eficienței: "The end justify the means" (Mill).

CONSIDERAȚII BIOLOGICE

La specia umană, fecundația constă într-un proces de *amfimizie* (grec: *amphi* = de amândouă părțile), sau *singamie* (grec: *syn* = împreună), astfel încât contopirea spermatozoidului cu ovulul are loc în sensul dualității lor de participare. După penetrația spermatozoidului în ovul are loc fuzionarea elementelor nucleare și citoplasmice. Cei doi pronuclei, mascul și femel (figura 1), migrează unul spre altul, își pierd membrana nucleară și își contopesc masa cromatică sub formă stelată (steaua ecuatorială) restabilind astfel numărul diploid de 46 cromozomi, specific cariotipului uman. Deci, două celule (spermatozoidul și ovulul) se unesc ca să dea naștere uneia noi, numită *celulă ou sau zigot, din care se dezvoltă ființa umană*.

[Fig. 1 – Fecundația (*amfimizia*) – lipsă]

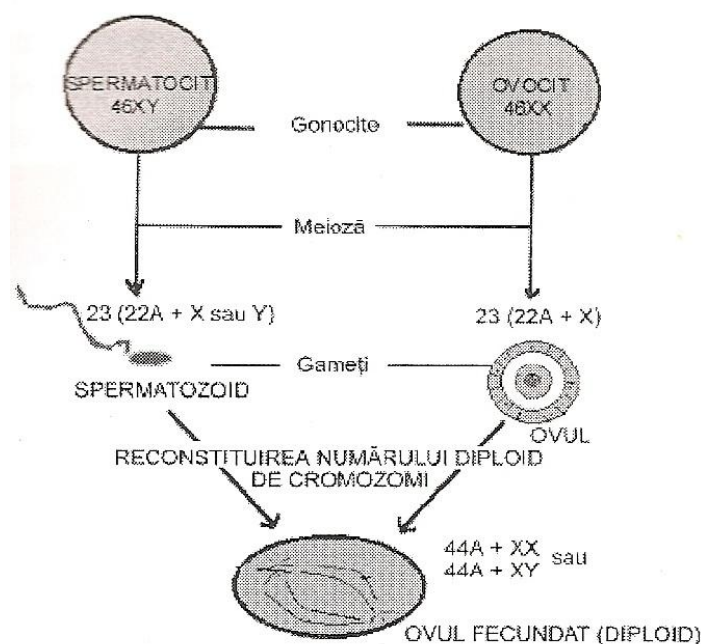
Opinia dominantă a biologilor este că începutul dezvoltării noii ființe se produce odată cu fertilizarea ovocitului. În stadiul de amfimizie, (*singamie*), este identificat începutul noii "entități", sau "existențe", numită zigot. Unii consideră ca procesul începe prin însăși pătrunderea spermatozoidului în ovul, deoarece, în acest stadiu, se pun în mișcare mecanisme care vor realiza singamia.

Celulele gametice reprezintă elemente vitale particulare, distincte de alte celule ale organismului, deoarece posedă o teleologie⁴ singulară, demonstrată nu numai prin adaptarea morfo-funcțională, ci mai ales prin dotarea cu patrimoniul cromozomial necesar în construcția sistemului genetic al noii existențe. Spermatozoidul și ovulul sunt celule haploide (grec: "*haplos*"= simplu + "*eidos*" = aspect), având 23 cromozomi, dintre care 22 autozomi și 1 cromozom sexual (gonozom).

Ovulul conține un gonozom X, iar spermatozoidul un gonozom care poate fi X sau Y (figura 2).

⁴ TELEOLOGÍE s. f. Doctrină filozofică potrivit căreia totul în natură ar fi organizat în conformitate cu un anumit scop, cu o anumită cauză finală. ♦ Studiul, cercetarea în funcție de scop; teoria finalității. [Pr.: -le-o-] – Din fr. téléologie. (cf. DEX 98)

Figura 2 – Patrimoniul cromozomial

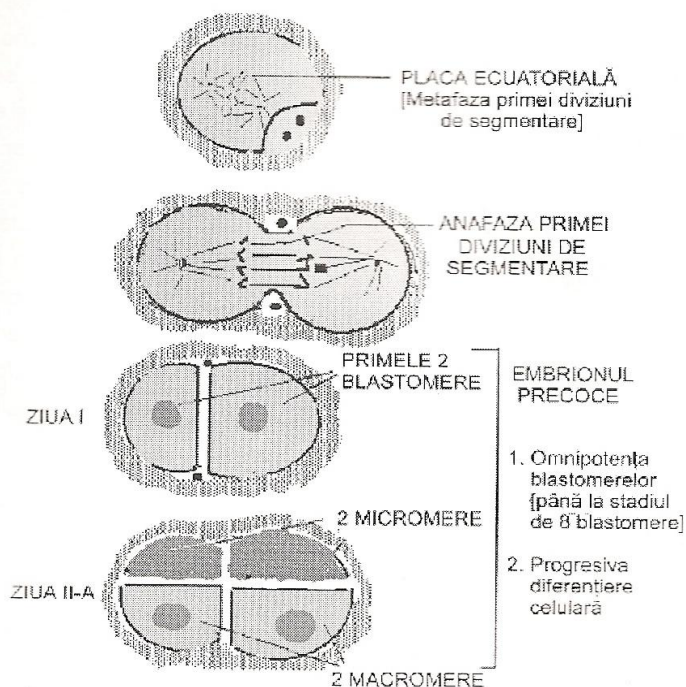

Prin amfimixie, fiecare cromozom al zestrei haploide se unește cu omologul său și după "crossing over", se duplică, cu formarea imediată a primelor două blastomere (figura 3).

[Figura 3 – Primele 2 blastomere – lipsă]

Astfel, materialul nuclear al zigotului este repartizat celor două celule (figura 4).

Figura 4 – Dezvoltarea oului in primele 2 zile

Una dintre caracteristicile fecundației este natura genetică umană a ființei concepută de bărbat și femeie. Aceasta semnifică faptul că, în condiții naturale, fertilizarea ovocitului uman cu un spermatozoid uman conduce la constituirea unei zestre cromozomiale diploide cu aspect "uman" și, deci, a unor caractere genetice capabile să formeze un organism uman (sau organisme umane).

Dezvoltarea oului este un proces continuu, "orientat", în timp, în direcția unei progresive diferențieri și achiziții a complexității, ce nu poate reveni la stadiile deja parcurse. Este posibilă oprirea procesului prin congelarea embrionului în faze foarte precoce și reluarea acestuia după decongelare. Se poate realiza, deci, o disociere între "timpul natural" și "timpul manipulării" dezvoltării ființei, cu importante consecințe juridice.

În faza precoce, embrionul are două proprietăți substanțial opuse: *omnipotența blastomerelelor și progresiva diferențiere celulară* (figura 4).

[Figura 5 - Dezvoltarea oului (stadiul de 4 blastomere) – lipsă]

Omnipotența blastomerelelor se referă la capacitatea unui singur blastomer de a da loc, separat unul de altul, unui individ complet. Această proprietate se pierde gradat (între 4 și 8 blastomere) și este total sfârșită în timpul formării striei primitive, a somitelor și a veziculei cerebrale primitive.

Cea de-a doua proprietate denotă achiziția unui "destin" morfogenetic, ce conduce foarte rapid la formarea "aglomerărilor celulare" care vor forma nucleul embrionar, separat de mantia externă (pretrofoblastica) a blastocistului, apoi la diferențierea progresivă a "frunzișului" embrionar, cu formarea variatelor țesuturi și organe (figura 6).

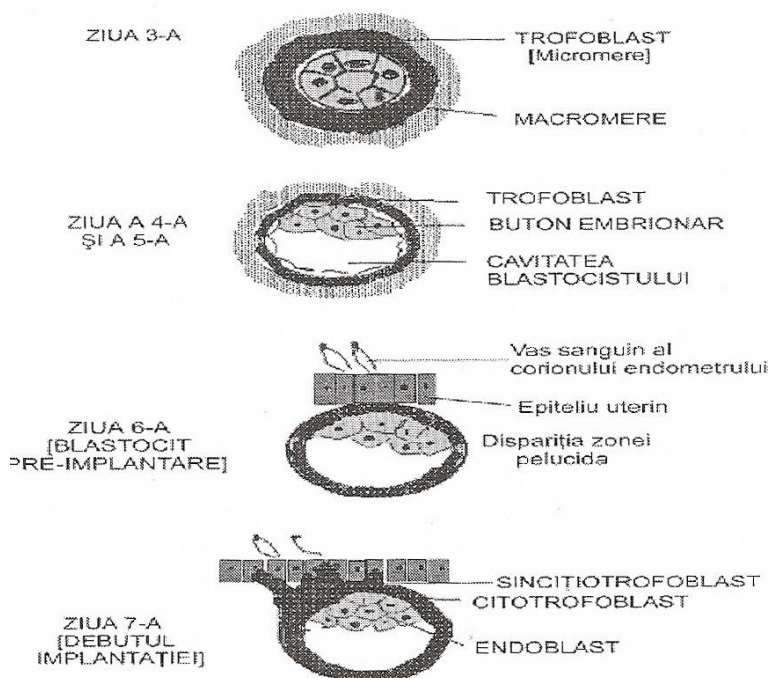
Pe lângă *continuitate*, dezvoltarea oului este un proces ce are *gradualitate* (trecerea timpului necesar evoluției spre un stadiu mai diferențiat) și *coordonare* (existența unor mecanisme ce reglează procesul dezvoltării). Aceste caracteristici determină pe unii biologi să afirme că, în definitiv, chiar embrionul se comportă ca organism (Bompiani, 1993).

Mecanismele de coordonare intercelulară se dezvoltă în timpul diferențierii oului. La început, blastomerele sunt distincte, însă, ulterior, contractă aderențe între ele, printr-un sistem de microvili. În stadiul de morulă (16 blastomere) diviziunea blastomerelelor pierde sincronia din stadiul mai precoce și fiecare blastomer va ajunge mai intim legat, prin dezvoltarea unor digitații membranare. Acest proces

poartă numele de compactare și conduce la formarea unui strat celular extern, care va constitui viitoarea trofoectodermă.

Acumularea lichidului în partea centrală a aglomerării blastomerice va forma cavitatea blastocistică (figura 6).

Figura 6 - Dezvoltarea oului în zilele 3-7

Trofoblastul este înzestrat cu sinteză de glicoproteine de suprafață stabilindu-se astfel sisteme de transport de membrană. Masa celulară internă se află în poziție excentrică, iar cavitatea blastocistică se lărgeste considerabil în timpul dezvoltării embrionului uman. Diferențierea blastocistului pare reglată de un “orologiu” corelat, mai degrabă, cu numărul diviziunilor nucleare sau citoplasmice decât cu vârsta cronologică a embrionului. Într-adevăr, când clivajul este oprit sau când numărul celulelor embrionare este redus artificial, secreția fluidului blastocistic este aproximativ aceeași cu cea din aceeași perioadă a blastocistului intact.

După formarea joncțiunilor intercelulare, embrionul este mai rezistent față de efectele unui mediu sărac sau față de activitatea enzimatică. În contrast cu blastomerele, care se formează în timpul clivajului, celulele blastocistului sunt foarte diferențiate, în special cele ale trofoectodermei.

În stadiul actual al cunoștințelor, concluziile privind evoluția temporo-spațială a oului fecundat poartă încă o amprentă metabiologică.

În acest sens, nu poate să nu se recunoască existența unui adevărat "sistem unitar" în dezvoltarea oului.

Dezvoltarea oului, fiind un proces de o uimitoare precizie și siguranță, a trezit sentimentul unei ordini superioare, care domnește în acest plan de zămislire a vieții (A. Mironescu).

Spemann (1924) a încercat să acrediteze ideea existenței unor așa numiti "organizatori", adică a unor substanțe ce apar treptat, determinând etapele succesive ale dezvoltării embrionare. Este extrem de interesant că acțiunea sistemului inductor pare să fie exterioară celulelor și se transmite prin contact. Această acțiune se poate manifesta chiar prin celule dezorganizate sau distruse.

Cercetările specialiștilor în culturi celulare au reliefat faptul că o celulă vie, scoasă din mediul ei înconjurător normal (țesuturile organismului), își pierde identitatea după o anumită perioadă, devine complet anonimă și apoi moare. Celulele dintr-o cultură pierd, deci, după un timp, un anumit element vital, fenomen cunoscut în biologie sub numele de "limita lui Hayflick". Înainte de a ajunge la această limită, celulele din cultura izolată își pierd "memoria", astfel încât toate ajung, indiferent de origine, să arate la fel, deși continuș să-și poarte amprenta genetică, să se hrănească și să se dividă. Ele, însă, se reproduc fără un plan anume, fiind incapabile de a-și îndeplini potențialitățile codificate, încă, în cromozomi.

Degradarea acestor celule poate fi oprită fie prin readucerea lor în organismul de origine, fie prin inducerea unei transformări genetice.

Punerea în contact a celulelor anonime cu donatorul inițial le va revitaliza, ele acționând din nou pentru atingerea unui anumit scop, care, însă, va depinde de localizarea lor. Celulele prelevate din orbita unui embrion de broască și plasate apoi în regiunea stomacului nu vor produce un ochi intern, ci vor începe să căpușească stomacul. Există, deci, un sistem de coordonare, care se îngrijește ca celulele dintr-o anumită zonă să facă ceea ce li se cere acolo, chiar dacă oricare dintre ele este capabilă, în principiu, să facă orice.

Aceste centre de coordonare, care duc la îndeplinirea instrucțiunilor genetice, nu au putut fi niciodată detectate în vreo zonă a corpului, dar par să fie prezente peste tot. Singurul lucru de care are nevoie o celulă anonimă, ca să-și reamintească cine este, pare să fie o transfuzie de energie de tip potrivit, deoarece celula înstrăinată poate să-și recâștige identitatea și vigoarea, chiar dacă i se refuză contactul chimic cu celulele de aceeași specie. Specialiștii în culturi știu că celulele cel mai ușor de crescut sunt cele prelevate din propriile lor corpuri și că le merge de minune dacă li se dă foarte multă atenție.

Cel de-al doilea mod de revitalizare a celulelor anonime este de a le produce o mutație, care să le dea alte instrucțiuni decât celulele părinte. În mod normal, într-un organism, mutațiile se limitează la celulele de reproducere.

Spermatozoizii nu pot supraviețui, nici chiar în condițiile optime din uter, mai mult de 48 de ore. Spermatozoidul, care, însă, fecundează ovulul și astfel suferă o modificare genetică, poate să inițieze o cultură care să se mențină foarte multă vreme.

Oul fecundat e capabil să trăiască și să se dividă suficient de multă vreme pentru a produce un individ nou, în timp ce altă celulă izolată a trupului este supusă limitei Hayflick, deși are numărul obișnuit de 46 de cromozomi și acces la substanțele primare. Acest privilegiu este cunoscut în biologie sub numele de *vitalitate hibridă*, el reprezentând o sporire a fertilității în urma încrucișării a doua linii genetice diferite.

Cercetările embriologice au relevat că embrionii prelevați de la o femelă șoarece în ziua a 13-a de gestație, transformați într-o masă suficient de fluidă că să treacă printr-un ac de seringă și injectați în cavitatea peritoneală a unor femele de aceeași rasă, vor dezvolta după 5 săptămâni, mase extinse de țesut embrionar, asemănătoare celor ale embrionului de șoarece de aceeași vârstă.

Avantajul oului fecundat, în ceea ce privește supraviețuirea celulară și dezvoltarea sa, nu poate fi explicat doar prin amestec de material genetic. Pare să mai intervină ceva, însă natura acestui ingredient, care conferă unui ou fecundat potențialul său excepțional, e încă învăluită în mister pentru biologi.

Cercetările embriologice actuale sunt orientate în trei direcții:

- a) identificarea mecanismelor de activare-represie genică; acestea, la fiecare diviziune celulară, orientează următorul "pas" spre destinul celulei respective;
- b) studiul comunicării dintre celule în construcția embrionului;
- c) studiul efectelor exercitate de mediul ambiant asupra dezvoltării embrionului.

CONSIDERAȚII FILOZOFICE

După o analiză riguroasă a chestiunii referitoare la momentul când începe viața umană, un colectiv prestigios de biologi, filozofi și teologi francezi, în cartea "Aux debuts de la Vie" (1990), afirmă că nu este posibil să se răspundă la această întrebare pe baze biologice și că problema poate să aibă numai un răspuns filozofic.

Definirea statutului ontologic al embrionului este legată de chestiunile filozofice *individ și persoană*.

O primă chestiune filozofico-etică este ridicată nu atât de recunoașterea naturii biologice umane a produsului de concepție, ci, mai ales, de determinarea momentului când acesta este individ.

A. INDIVIDUALITATEA EMBRIONULUI PRECOCE

Laicii⁵ susțin că zigotul nu poate fi considerat individ pe baza următoarelor argumente:

- 1) genotipul e condiția necesară, dar nu suficientă, pentru existența individului uman;
- 2) termenul de individ presupune sensul de indivizibil, iar zigotul este divizibil (segmentația oului și formarea blastomerelelor);
- 3) numai 2% dintre blastomere vor forma embrionul, astfel încât, în stadiul precoce, ceea ce este denumit embrion, poate fi de fapt viitoarea placentă;
- 4) stria embrionară⁶ nu este evidențiable, ea fiind prima dovadă că există un embrion în interiorul conglomeratului de celule;
- 5) pentru ipostaza individuală este necesară unitatea embrionului, care nu poate fi asigurată în lipsa striei primitive și a legăturilor nervoase.

Cercetările actuale au dovedit că este posibilă *dezvoltarea* unui individ complet dintr-un blastomer omnipotent izolat (Serra, 1989), deci, dezvoltarea individului nu este obligatoriu corelată cu unitatea embrionului, realizată cu ajutorul sistemului nervos.

⁵ Laic înseamnă "care nu face parte din rândul clerului; lumesc; mirean", or, în text este vorba despre persoane care nu împărtășesc o viziune religioasă și care se bazează exclusiv pe rațiune – atei sau "liber cugetători".

⁶ STRIE, strii, s.f. (Anat.) 1. Grup de fibre nervoase cu traiect longitudinal, în encefal. 2. Leziune a pielii cu aspect liniar. - Din fr. strie. Sursa: DEX '98

B. PERSOANA EMBRIONULUI PRECOCE

Conceptul de persoană s-a construit în secolul IV, în contextul discuțiilor trinitare. Pentru a găsi o formulă dogmatică corectă misterului trinitar, care să permită afirmarea simultană în Dumnezeu a unității și a trinității și să explice relația personală a Treimii cu creația, Părinții Capadocieni, au adoptat termenul de "*persoană*", care, în greacă (*prosopon*), exprimă ideea de relație și l-au echivalat cu "*ipostasul*". Astfel, persoana devine, dintr-o simplă "*mască*" exterioară ființei, cu rol dramatic ori social, cum era considerată în antichitatea greco-latină, "*ipostasul însuși*", factorul ultim și constitutiv al ființei (Ică I. jr., 1993). Formula dogmatică a "*dumnezeirii unice în ființă și întreite în persoane*" înfățișează pilonul de sprijin al posibilității de comunicare între persoane și al comunicării cu Dumnezeu.

Controversa hristologică a prilejuit consacrarea conceptului de persoană. Astfel, conștiința filozofică ulterioară n-a mai putut ignora problema persoanei ca realitate deosebită de ființă.

Formula dogmatică a Sinodului ecumenic de la Calcedon (anul 451) reliefează unitatea, dar și distincția celor două naturi ("firi") ale lui Isus Hristos, "*Dumnezeu deplin și om deplin*", care "*concurg într-o persoană și într-un ipostas*", după modelul din Sf. Treime, unde cele trei persoane sunt numite ipostasuri (Stăniloae, 1993).

Dacă la nivelul existenței divine tema persoanei și-a găsit formularea logică, există încă controverse privind înțelegerea persoanei umane, care e "*atât de plină de taină, încât nu s-a găsit nimeni să dea un răspuns care să o lumineze*" (Stăniloae, 1993). Paradigma în care ea este gândită este cea a relației chip - Arhetip, noțiunea de *Imago Dei* (chip al lui Dumnezeu) fiind cea mai înaltă formă de capacitate pentru om. Calchiind-o pe arhetipul trinitar, D. Stăniloae consideră că definirea persoanei trebuie să lămurească trei factori: "*natura umană drept conținut al persoanei, ipostasul drept centru de concentrare elementară și subiectul ca principiu activ al persoanei*".

Fiind o teorie filozofică a secolului nostru, personalismul consideră că persoana este ontologic fundamentală, iar Dumnezeu este manifestarea primară a personalității. Acest fapt impune ca cercetarea filozofică, în totalitatea ei, să se desfașoare cu referire la conceptul de persoană, care indică, sintetic, caracteristica unei certe antropologii atribuită ființei umane. Deși se acceptă că persoana este forma individuală și de sine stătătoare a unei naturi spirituale, căreia Dumnezeu i-a rânduit o existență pământească, definirea persoanei comportă ample discuții.

Conceptul de raționalitate, de la Boethius ("*Rationalis naturae individua substantia*"), a revenit mereu în explicațiile termenului (Flew A., 1996). Conform intuiției generale, persoana este un individ oarecum conștient și rațional.

Conceptul de corporalitate este utilizat pentru a sublinia unitatea dintre corp și suflet. Unii definesc persoana ca fiind o "*subiectivitate personală încarnată*" (Quatrocchi, 1980).

Este valorizat astfel, sub influența gândirii teologice creștine, caracterul unitar al dimensiunii corporale și spirituale. Acest concept accentuează faptul că unitatea dintre corp și suflet pune în perspectivă metafizică valorile trupului (viața, integritatea etc.) și subliniază caracterul spiritual, intelectual și moral al persoanei umane (Sgreccia, 1988).

Activitatea simbolică (inteligența, conștiința de sine, limbaj) este, în viziunea unora, caracteristica esențială a persoanei umane. Faza precedentă în care sunt achiziționate aceste proprietăți este numită "existență umană" și nu este considerată persoană. În această antropologie "funcționalistă", termenul de persoană desemnează "*o intricare a capacităților operaționale, care trebuie să fie prezente și în măsură de a funcționa*" (Mordacci, 1992).

Există controverse privind natura mentală sau fizică a persoanei. "*Persoana este un concept primitiv din punct de vedere logic, deoarece unui unic individ de acest tip unic i se aplică deopotrivă predicate ce exprimă stări de conștiință și predicate ce exprimă caracteristici corporale*" (Flew, 1996).

Considerându-l ambiguu, unii propun înlocuirea conceptului de persoană cu altele (ca de ex. cu cel de "*subiectivitate*"), care să pună accentul pe sentimentul devenirii persoanei, împiedicând identificarea acesteia cu un anumit stadiu, oricare ar fi acela, al dezvoltării persoanei însăși (Bompiani, 1993).

Astfel, Lombardi-Vallauri (1990) introduce noțiunea de *subiectivitate în variantă "centrală" și "marginală"*, încercând astfel, să facă distincția între "*persoană*", care este un concept ontologic și "*personalitate*", care reprezintă un concept activ, dinamic al persoanei.

Controversele privind persoana embrionului precoce derivă, în principal, din etica promovată. Se disting astfel, două viziuni antropologice: "laică" și "personalistă".

1. VIZIUNEA "LAICĂ"

Viziunea "laică" neagă zigotului și embrionului precoce calitatea de persoană, pe baza următoarelor argumente:

- a) fecundația nu este un eveniment instantaneu (în concepția teologică sufletul este infuzat instantaneu în momentul fecundației), zigotul dezvoltându-se lent, în funcție de dinamismul diferit al celor doi gameți separați;
- b) minimum 50% din zigoți și pre-embrioni sunt eliminați;
- c) zigotul și pre-embriionul sunt ușor divizibili (gemeni monocoriali) și deci, nu există individ și prin urmare, nici persoană;
- d) dacă se acceptă definiția lui Boethius, atunci embrionul precoce nu are, în mod cert, natură rațională, deoarece nu există organe capabile de a anunța, chiar minimal, dezvoltarea activității nervoase centrale și simbolice (Mori, 1991); nu are nici caracter de individ, deoarece celulele sale sunt încă omnipotente;
- e) în antichitate, persoana reprezenta masca tragică, sau comică, cu care se exprimau latinii și grecii; dacă nu există nici o posibilitate de expresie, atunci nu există persoana.

Ținând cont de considerațiile de mai sus, o publicație apărută în 1988 a Comisiei pentru Știință și Tehnologie a Consiliului European, a propus termenul de "*pre-embriion*" pentru perioada de la concepție până la sfârșitul nidației, adică până în ziua a 14-a de la fecundație.

Caracteristicile pre-embriionului sunt:

- stria embriionara nu este evidentiabilă;
- nu există țesut nervos;
- nu există proprietăți imunologice;
- nu se cunoaște destinul produsului de concepție ("oul clar", gemeni monocoriali, molă⁷ hidatiformă anembriionată etc.);
- nu există nici unitate, nici unicitate.

În cartea "Aux debuts de la Vie", Cartier și colab. (1990) propun o atitudine intermediară între cei ce acceptă existența unei faze pre-embriionare și poziția teologică, care susține însuflețirea imediată, prin distingerea a trei perioade în dezvoltarea oului.

1. *Perioada de la fecundație până la diviziunea în 8 blastomere*: oul trăiește totalmente din rezerve materne, genomul patern practic neintervenind. Nu are sens ca oul să fie numit embriion.

⁷ MÔLĂ s. f. tumoare în uter, după fecundare, împiedicând dezvoltarea fătului. (< fr. môle). Sursa: DEX '98

2. *Perioada de formare a blastocistului:* începe la 5 zile după fecundație, cu dezvoltarea trofoblastului la exterior și a butonului embrionar la interior, între care se delimitează cavitatea blastocistică. Se poate acceptă termenul de embrion, însă masa celulară internă nu este încă un embrion, deoarece toate celulele sale își mențin caracteristicile nediferențiate.
3. *Perioada de pregătire pentru implantare:* începe la 6,5 zile după fecundație și se caracterizează prin:
 - pierderea membranei pellucida⁸;
 - declanșarea unor semnale de modificare a funcției ovariene materne;
 - activitatea proliferativă a celulelor trofoblastice, cu relativa inerție a celulelor butonului embrionar.

Gândirea filozofică laică a mutat recent observația din biologie în filosofie, afirmând că nu este atât de important de știut ce este un embrion în diversele momente ale dezvoltării sale, ci, mai ales, faptul când embrionul devine persoană. Răspunsul nu poate fi biologic, pentru că problema nu mai este științifică. Din moment ce persoana este caracterizată prin capacitatea rațională, nu există nici o știință biologică să poată defini rațiunea.

În acest sens, Flamigni și Lauricella (1991) afirmă ca *“Recentele cunoștințe relative despre omnipotența zigotului și embrionului, corelate cu alte considerații, ne dau posibilitatea să afirmăm că, până în ziua a 14-a de la fecundație, se poate exclude că embrionul are viață personală sau că este persoană. Nu este sarcina noastră de a stabili când se întâmplă aceasta, dar, în mod cert și acest lucru este important, nu există în momentul fecundației, ci într-un moment ulterior”*.

Utilizarea unui termen temporal (ziua a 14-a de la fecundație), când se formează primul semn al țesutului nervos, pare să constituie pentru unii o garanție liniștitoare în privința embrionului. Respectul absolut față de embrion, după ziua a 14-a de la fecundație, deși reprezintă o decizie convențională, este apreciată ca certă.

Când survine pasajul din pre-embriion în embrion sau în persoană nu este clarificat, deci nu se poate spune când nu există persoana sau când aceasta există în mod cert.

⁸ Zona pellucida = membrană glicoproteică ce înconjoară membrana plasmatică a unui ovocit. http://en.wikipedia.org/wiki/Zona_pellucida

"La miezul nopții e sigur noapte, la miezul zilei e sigur zi, dar oare nu este convențională ivirea zorilor?" (Mori, 1991). Această incertitudine este menționată și în documentele europene: *"nu se poate distinge în evoluția oului fecundat pasajul de la faza pre-embriionară la faza embriionară"*.

2. VIZIUNEA "PERSONALISTĂ"

Viziunea "personalistă" (teologică) consideră că embrionul este persoană din momentul concepției.

Această concepție valorizează caracteristicile biologice ale dezvoltării oului și clarifică, printr-o ipoteză plauzibilă, chestiunea dezvoltării sarcinii gemelare monozigotice (Serra, 1991).

Sunt utilizate următoarele argumente:

- a) natura genetică umană a produsului de concepție;
- b) caracteristicile dezvoltării oului: orientare, continuitate, gradualitate, coordonare;
- c) embrionul precoce este expresia unui organism, care manifestă coeziune între diferitele părți și o complexitate organizatoare și funcțională tot mai crescută, menținând diminuată omnipotența blastomerelor, caracteristică primei faze;
- d) noțiunea inseparabilității între corp și suflet;
- e) numai în cursul evoluției se poate recunoaște manifestarea progresivă și secundară a proprietăților funcționale ale persoanei (inteligență, conștiință de sine, limbaj), în raport cu existența unei "cauze orientante", care reclamă finalitatea înscrisă în zigot, fără care acesta nu s-ar ști ce este.

Gândirea teologică este sensibilă la conceptul naturii personale, orientată în ceea ce privește finalitatea, din patrimoniul genetic (Guzzetti, 1987). În momentul fecundației se realizează unitatea principiului material și spiritual.

Se acceptă, astfel, definiția persoanei umane în devenire la care nu se observă limite de tranziție de la un stadiu la altul, nici din punct de vedere ontologic, nici din punct de vedere al evaluării axiologice (Privitera, 1991).

Sgreccia (1992), analizând separat statutul etic, antropologic și biologic al embrionului, consideră că, atât prin statutul etic, cât și prin cel antropologic, embrionul este persoană din momentul concepției. În statutul biologic, Sgreccia stabilește câteva caracteristici, care

identifică unitatea și unicitatea zigotului, adică a celulei în care este deja fuzionat patrimoniul genetic al celor doi genitori.

Autorul discută despre calitatea sincronică a oului fecundat; căreia îi aparțin unitatea și unicitatea, precum și despre diacronie⁹, care include coordonarea, continuitatea și gradualitatea dezvoltării oului. În acest mod, Sgreccia pare să elaboreze o nouă definiție a embrionului și anume aceea a unei ființe ce are coordonare în dezvoltare.

Deși opinia prevalentă a Bisericii Catolice consideră că la sfârșitul concepției există o ființă umană, o minoritate catolică continuă să susțină doctrina lui Toma d'Aquino, conform căreia nu se poate vorbi de ființă umană în timpul primului stadiu al gestației (doctrina ilomorfistă).

Conform ilomorfismului, sufletul omenesc este forma substanțială a omului, în timp ce corpul este rezultatul unirii sufletului cu materia. Sufletul omului stă în corp ca forma unei statui în blocul de marmură; nu există statuia, deoarece sculptorul încă nu a terminat-o.

Acest concept, adoptat în 1312 la Conciliul de la Viena, a fost ulterior abandonat în favoarea teoriei preformaționiste ("omunculus" uman în spermatozoid) și apoi a epigenezei, care susține dezvoltarea progresivă a organismelor din ouă fecundate. Donceel (1970) și Ford (1988), sacerdoți, susțin ipoteza însuflețirii întârziate, pe baza datelor embriologiei experimentale și pe omnipotența celulară din prima fază a dezvoltării embrionare.

În Biblie, entitatea vieții biologice este asociată cu "nephesh"-ul creat, cuvântul obișnuit în Vechiul Testament pentru "suflet", dar tradus frecvent și prin "viața", precum și în diverse alte moduri, în funcție de context.

El se referă esențialmente la viața animală activă, spre a o deosebi de simplele fenomene fizico-chimice sau de creșterea plantelor.

Crearea omului s-a făcut "după chipul lui Dumnezeu" (Geneza 1:27). Când textul vorbește de formarea trupului omului, "nephesh"-ul este asociat cu "suflarea de viață"; *"luând Domnul Dumnezeu țărâna din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață, și s-a făcut omul ființă vie"* (nephesh) (Geneza 2:7). Deci, pentru a poseda "nephesh"-ul creat, trupul trebuie să posede suflare, care reprezintă

⁹ DIACRONÍE s. f. evoluție în timp a unui proces, a unui ansamblu de fenomene. (< fr. diachronie). Sursa: MDN.

traducerea ebraicului "*ruach*". Acesta este tradus și prin "vânt" sau "duh".

Trupul este elementul material, substratul fizic al vieții. El are aceeași origine și compoziție chimică cu toată lumea vie. Dumnezeu l-a făcut din "*țărână*", din "*pulberea pământului*" (Geneza 2:7, 3:19, Ecleziastul 12:7), care "*a dat din sine verdețură*" (Geneza 1:11, 12), precum și "*ființe vii*" (Geneza 1:24). Chiar și numele lui Adam (Adamah) înseamnă "din pământ".

Dar această unitate chimică a materiei vii nu exclude specificitatea, după cum menționează Apostolul Pavel: "*Nu toate trupurile sunt același trup ...*" (Corinteni 15:39).

Sufletul este, în primul rând, principiul vital, principiul vieții organice, "*sufierea de viață*", atât a omului, cât și a animalelor (Geneza 1:30,2:7).

Scripturile stabilesc un principiu foarte important de identificare a animalelor posesoare de viață, în adevăratul sens biblic: "*viața trupului este în sânge*" (Geneza 9:4-6, Leviticul 17: 11, 13), "*sângele are în el viață*" (Deut. 12:23).

Sufletul este identificat cu sângele, precum și cu o respirație vizibilă, suflul (Isaia 42:5, Faptele Apostolilor 17:25).

Că sufletul nu se reduce la unul din fenomenele materiei, ne-o demonstrează diversele experiențe parapsihologice (telepatie, citirea gândurilor, precogniție, clarviziune etc.), precum și deja celebrele relatări "din pragul morții" publicate de R. Moody (1975).

Despre acestea, dr. E. Kubler-Ross notează că "*vor lamuri pe mulți și vor confirma, ceea ce am fost învățați de 2.000 de ani, că există viață după moarte*".

În timp ce trupul ia naștere pe cale biologică, sufletul este creat de Dumnezeu la fiecare zămislire de prunc.

El ar fi, după D. Stăniloae, rezultatul "*unei conlucrări a lui Dumnezeu cu părinții*". Numai că suflet întrupat din primul moment al existenței sale, sufletul uman este un factor inserat în lume, căci în suflet sunt puterile formatoare de trup din materie.

Unii filozofi și naturaliști contemporani consideră că omul este, de fapt, o unitate de trei elemente: trup, suflet și duh, după deosebirea făcută, acum 2.000 de ani, de Apostolul Pavel: "*întreg trupul vostru și sufletul și duhul să se păzească fără de prihană...*" (1. Tesaloc. 5:23)

În această concepție, duhul nu se suprapune sufletului; el este principiul vieții spirituale prin care, Dumnezeu, "Duhul", a făcut pe om "după chipul și asemănarea Sa" (Geneza 1:26,27).

Duhul ne diferențiază net de animal, prin duh suntem în legătura cu Dumnezeu și avem gândul veșniciei (Eclez. 3: 19, 12:7, Luca 23:46, Faptele Apostolilor 7:59, Romani 8:15,16).

Fiecare persoană posedă, deci, un trup și un suflet, transmise prin moștenire genetică de la primii părinți, Adam și Eva. De asemenea, fiecare persoană posedă încă o entitate numită "chipul lui Dumnezeu".

Crearea omului "după chipul lui Dumnezeu" a necesitat un act special de creație, în plus față de crearea elementelor fizice și a principiilor vieții, desemnate a fi transmise prin reproducere genetică. Se poate presupune că acest act special de creație nu se transmite prin moștenire și că partea ce îi revine fiecărei persoane din "chipul lui Dumnezeu" a fost creată individual pentru ea.

Această creație nu pare să se efectueze în momentul concepției, ci ea ar fi avut loc în momentul însuși al primei creații a acestei entități, fiecare "chip" fiind rezervat în Dumnezeu până ce este transmis în momentul concepției.

Detaliile acestei minunate creații nu au fost relevate în mod limpede.

Deși nu este complet clarificat, astăzi se știe că procesul creșterii embrionare este parțial datorat dublului helix al moleculei de ADN și a informației genetice. Spirala dublă servește ca "șablon" pe care "se brodează" corpul embrionului. Acest proces este relevat poetic în Psalmul 138 al lui David (13-16):

"Tu ai zidit rărunchii mei, Doamne, Tu m-ai alcătuit în pântecul maicii mele. Te voi lauda, că sunt o făptură așa de minunată ... Nu sunt ascunse de Tine oasele mele, pe care le-ai făcut întru ascuns, nici ființa mea pe care ai urzit-o ca în cele de mai jos ale pământului. Cele nelucrate ale mele le-au cunoscut ochii Tăi și în cartea Ta toate se vor scrie..."

Figura 7 - Dezvoltarea embrionului¹⁰

Cuvântul "*alcătuire*" traduce ebraicul "*sakak*", care înseamnă "a împleti" împrejur și pe deasupra pentru protecție. Se transmite astfel ideea nu doar a protejării fătului în uter, ci și de asigurare a unui model de interconexiuni în vederea creșterii lui treptate.

Cuvintele „*făptura minunată*” sunt în original un singur cuvânt, ebraicul "*palah*" care semnifică "făcut în mod unic". Deși procesul și modelul de bază este același pentru fiecare persoană, sistemul genetic este astfel structurat, încât fiecare individ este unic.

Viitorul trup este văzut de Dumnezeu nu numai într-o viziune profetică, ci în toată structura sa.

În textul ebraic apare cuvântul "*raqam*", care înseamnă "brodat". Este sugerată astfel acțiunea tipică a genelor ce dirijează procesul de modelare a corpului, la fel cum o broderie capătă contur, cusătură de cusătură, pe baza modelului secret al materialului.

Expresia "*ca în cele de mai jos ale pământului*" este enigmatică. Contextul în care mai apare aceasta arată limpede că este vorba despre marea groapă din interiorul pământului, care găzduia spiritele oamenilor morți.

Majoritatea comentatorilor consideră că întunericul din groapa adâncă este comparat, la figurat, cu întunericul pântecului.

¹⁰ Embrion de 5 săptămâni. Copyright Life Issues Institute, USA.

O altă interpretare este aceea că fatul este "brodat" în pânțele din elemente care, la origine, provin din adâncurile pământului.

Dumnezeu a văzut dezvoltarea viitorului embrion, chiar înainte de concepție: "*Înainte de a te fi zămislit în pânțele te-am cunoscut*" (Ieremia 1,5). În textul ebraic este utilizat cuvântul "*golem*", ce semnifică "o masă înfășurată și informă", cu referire cât se poate de explicită la embrion. Până și "zilele" lui sunt înscrise în cartea lui Dumnezeu. Toate sunt misterios fixate de ceasul biologic codificat în interiorul sistemului genetic.

În concluzie, clarificarea chestiunii embrionului precoce, nefiind posibilă pe baze biologice, provoacă la meditație... Fiecare conștiință se confruntă, în cele din urmă, cu întrebări referitoare la relația sa cu semenii și cu Dumnezeu. În această interogație, fiecare își capătă conștiința *situs-ului* său.

Din această perspectivă, ne raliem opiniilor favorabile acceptării unei antropologii personaliste, ontologic fondată și considerăm că persoana este o realitate, atât exhatologică, teologică, dar și istoric-politică.

BIBLIOGRAFIE:

- Bompiani A.: *Individualita biologica e dignita umana del concepito*, Riv. Clero It, 3, 3, 3-11, 1972.
- Mironescu A.: *Certitudine și adevăr*, Ed. Harisma, 1992.
- Serra A.: *Quando e iniziata la mia vita?* La Civilita Cattolica, IV, 577-585, 1989.
- Ică I., jr.: *Persoană și ontologie în gândirea ortodoxă contemporană*, Ed. Arhiepiscopiei ortodoxe, Sibiu, 359-385, 1993.
- Stăniloae D.: *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Omniscope, Craiova; 104-127, 1993.
- Sgreccia E. (a cura di): *Il dono della vita*, Vita e pensiero, IV, 577-585, 1989
- Quatrocchi P.: *Persona e corpo in bioetica*, In Atti Del Colloquio "Il concerto di persona come possibile fondazione per la bioetica", Genova, 5-7 dicembre, 1990.
- Flew A.: *Dicționar de filosofie și logică*, Ed. Humanitas, București, 259, 1996.
- Mordacci, R.: *La nozione di persona nel dibattito di bioetica*, Per la filosofia, IX/25, 89-92, 1992.
- Mori M.: *La bioetica: questioni morali e politiche per il futuro dell'uomo*, Biblioteque, Milano, 1991.
- Cartier M., David G., Michaud J., Moinet J., Sureau C., Tibault Ch., Valadier P.: *Aux debuts de la vie. Des catholiques prennent position*, La decouverte, Paris, 1990.
- Flamigni C.: *Problematici bioetici proposti dalle nuove tecnologie riproduttive*, LXIX Congresso SIGO, CIC Edizioni Internazionali, Roma, 356-370, 1993.
- Guzetti C.B.: *Quando l'embrione è persona?* Rivista di Teologia Morale, 8/73, 67-79, 1987.
- Privitera S.: *Riflessioni sullo statuto morale e giuridico dell'embrione*, Rivista di Teologia Morale, 89, 93-100, 1991.